

DĖMESYS SAKYTINEI TRADICIJAI KAIP KŪRYBIŠKAS TAPATINIMASIS. ANTANO JUŠKOS IR JONO BASANAVIČIAUS ETNOGRAFINĖS VEIKLOS MOTYVŲ APMĄSTYMAS

Jurga Jonutytė

Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos katedros asistentė

Pradžia

Klausimas, apmąstomas šiame straipsnyje, – kaip dėmesys sakybinei tradicijai susijęs su tautinės tapatybės kaita. Toks klausimas kyla pamėginus suprasti vieną Lietuvos istorijos epizodą. Ne taip mažai XIX amžiaus išsilavinusiųjų Lietuvoje pasuka neišsimokslinusių skurdžių žmonių durų link, beldžiasi į jas ir prašo perteikti jiems kažką ypač svarbaus (ką pastarieji laikė tik buitimi ir tikrai ne kuo nors ypatingu), net moka jiems už tai atlygį, kai šie modami ranka („ką aš neva čia...“) nenori gaišti laiko tokiems niekams.

Ką šie žmonės manė atrandantys, išsaugantys ir / ar ką jie manė sukuriantys? Būtų naivu sakyti, kad požiūris į tautosaką tada buvo lygus mūsų požiūriui į (liaudies) meną. Galbūt raštingieji ir estetiškai išsilavinusieji gebėjo įvertinti naivaus primityvizmo gryną estetinę formą, gal kai kurie matė ir girdėjo absurdo, keistumo, monotonijos, paprastumo grožį. Visa tai, matyt, atliko kokius epizodinius vaidmenis, bet, žinoma, tai nebuvo priežastys.

Nereikia ilgų tyrinėjimų norint pareikšti, kad priežastys ne estetiškos. Tačiau pririekia ilgo, bemaž aplinkinio kelio norint estetiką kaip temą sugrąžinti į tos veiklos apmąstymus. Tiesa, estetikos sąvoka tuomet pasirodo pirmapradžiškesne prasme – sugrįžta ne kaip viena iš daugelio aspektų, bet kaip integruojantis elementas, kaip klijai, kurie, jeigu geri, patys nekrinta į akis, tik dalys, kurias jie suklijuoja, atrodo taip, lyg nuo amžių buvo neatskiriamos.

Istoriniai veikėjai, kurių veiklą kaip pavyzdį čia stengsiuosi suprasti, yra Antanas Juška ir Jonas Basanavičius. Kreipsiu dėmesį tik į tuos Juškos ir Basanavičiaus veiklos aspektus, kuriuos galima sieti su dėmesiu sakybinei tradicijai, beveik neimant dėmesio kitų šių žmonių veiklos sričių ir nuopelnų (kurie, ypač Basanavičiaus atveju, yra gausūs ir, istoriškai žvelgiant, galbūt svarbesni). Straipsnyje keliamas klausimas ne tiek apie istorinę situaciją, kurioje tie žmonės veikė, kiek apie mūsų pajėgumą suprasti šių konkrečių žmonių motyva-

cija, jos savitumą ir, svarbiausia, mūsų ir jų tautinio identiteto skirtumus.

Mums sakytinės tradicijos vertė yra akivaizdi, tačiau kaip ji galėjo būti aiški žmonėms, kuriems ji buvo aplinkinių (kurie anaipol ne visada būna įdomūs) buitės elementai? Toks klausimas gali pasirodyti netikėtas dėl mūsų (beveik nereflektuojamo) tikėjimo, kad praeities žmonių veiklos motyvacija yra visiškai paaiškinama pateikiant laikotarpio idėjų kontekstą. Kontekstu, kai jis pasitelkiamas istorinio veikėjo veiklos motyvams aiškinti, vadinamas arba idėjų istorijos, arba politinės istorijos fragmentas, nelygu kieno motyvai aiškinami. Nepasitikėjimas panašaus pobūdžio kontekstualizavimu jau kuris laikas juntamas iš mažosios istorijos tyrinėtojų, pasak kurių, „idėjų istorija negali būti paprastai ir neproblemiškai perkelta į analizuojamo dalyko kontekstą – kaip dažnai būdavo daroma – pateikiant, atrodytų, toki patikimą *Zeitgeist*“¹. Įsiklausius į tokią perspėjimą aiškėja, kad kildinant, pavyzdžiui, ir Schleicherio, ir Juškos veiklos motyvus iš to paties *Zeitgeist* galima (Juškos atveju) nepastebėti socialinės situacijos niuansų, kurie šiame straipsnyje aptariamai temai ypač svarbūs.

Susidomėjimas sakytine tradicija neretai laikomas tiesiog noru pabrėžti kurios nors tautos išskirtinumą. Bet pastarąjį norą reikėtų sieti su situacija, kai tradicija, į kurią atsigręžiama, yra nebegyva, kai ji nėra kaimynų bei artimųjų gyvenamosios brovožai ir detalės. Gyvą tradici-

ją daug sunkiau paversti ženklų, ja gerokai sunkiau išreikšti vieną ar kitą nuostatą, sunkiau ne tik ją žavėtis, bet ir atkreipti dėmesį į jos elementus. Tais laikais, apie kuriuos kalbama, tradicija buvo gyva ir gaji. Jai pastebėti ir įvertinti buvo būtina neįprasta (visų pirma socialiai) laikysena. Šio straipsnio pagrindiniai herojai Juška ir Basanavičius pirmiausia keitė ne aplinkinių identitetą, bet savęs pačių identifikavimą – su luomu, veiklos grupe, kalbine bendruomene ir galiausiai su tauta.

Tapatumas kaip savybė ir tapatinimasis kaip veiksmas

Sąsaja tarp sakytinės tradicijos atradimo ir tautinio identiteto stiprėjimo gili ir sudėtinga; tautosaka atrandama ne vien dėl noro puikuotis didinga tautos praeitimi ar išskirtiniu jos kūrybiškumu (dažniausiai, kaip minėjau, būtent ši skubota išvada padaroma, jei tik panašus klausimas iškyla). Norint užčiuopti daugiau ir kur kas svarbesnių šios sąsajos aspektų, visų pirma reikia bendriausiais bruožais aptarti patį tapatinimosi su tauta veiksmą.

Pradėti reikėtų nuo keblaus, bet jau, ko gero, įprasto klausimo apie tautinės tapatybės pasyvią ir aktyvią formas. Ar tautinė tapatybė labiau yra aktyvus tapatinimasis, ar pasyvus buvimas tapačiam? G. Devereux siūlo metodiškai atskirti etninį identitetą nuo etninio individualumo. Etninis individualumas, pasak Devereux, būdingas tiems, kurie mėgsta daryti apibendrinimus apie savo etninę tapatybę, ją stebėti ar net tirti². Etninis individualumas, va-

¹ Simona Ceruti, „Microhistory: Social Relations versus Cultural Models?“, *Anna-Maija Castrén, Markku Lonkila, and Matti Peltonen* (ed.), *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building*, Helsinki: Finnish Literature Society, 2004, 21.

² George Devereux, „Ethnic Identity: Its Logical Foundations and its Dysfunctions“, *Georg De Vos and Lola Romanucci-Ross* (ed.), *Ethnic Identity. Cultural Continuities and Change*, Paolo Alto: Mayfield Publishing Company, 1975, 45.

dinasi, ne tik yra etninis identitetas, bet ir paverstas veikla (verbaliniu elgesiu, kaip sako autorius). O etninis identitetas nėra nei kokių nors pastebėjimų apibendrinimas, nei idealus modelis (su kuriuo pastebėjimai lyginami); etninis identitetas, pasak Devereux, yra priemonė saviems ir svetimiems rūšiuoti³. Devereux atskiria (pats pripažindamas, kad metodiškai) du vieno reiškinių aspektus: vienas iš jų yra santykinai statiškas būvis, kitas – veiksmas ar, tiksliau, veikla.

Papildant pastarąją autoriaus mintį, etninis identitetas (pasyvus tapatumas) tėra priemonė apsibrėžti tam, kas sava, suprantama ir panašu į sferą, fenomenologų terminais – vidinį horizontą. O tapatinimasis kaip veiksmas yra steigimas to, su kuo tapatinamasi, – mąstant, apmąstant, kalbant formuojama ir performuojama (šiuo atveju) tautos sąvoka.

Nėra svarbu, kaip ši perskyra įvardijama, svarbu atskirti tapatybės kūrimą(si), formavimą(si) kaip tapatinimosi veiksmą nuo jos nereflektuoto „turėjimo“. Daugiausia dėmesį traukia aktyvus tapatybės aspektas – todėl dažniausiai kalbame apie tuos žmones, kurie tarsi reprezentuoja tautinės tapatybės formas ir laikotarpi, kai tautinė tapatybė buvo aktyviai formuojama. Tačiau ir pasyvusis (tapatumo) aspektas nėra nereikšmingas: jam dominuojant tapatybė nėra nei nykstanti, nei nuvertėjusi, nei kitaip menkesnė. Pasyvus etninio tapatumo suvokimas yra patiriamas ir kasdien nedramatiškai reflektuojamas, tačiau nėra paverčiamas tema ar įvykiu.

Kita vertus, tada, kai šis pasyvusis tapatumas lieka nepastebėtas, kai žmogus *ir yra* tik

³ *Ten pat*, 48.

tas, su kuo jis aktyviai tapatinasi arba leidžiasi tapatinamas, tapatybė paprastai suprantama kaip įvairių tapatinimų – tautinio, lytinio, profesinio ir kt. – suma. Tautinė tapatybė tuomet laikoma tik viena iš daugelio savasties kompozicijos detalių, kurią galima gauti, susikurti, prarasti arba pakeisti beveik nedarant įtakos kitiems elementams. Tokią sampratą A. P. Cohenas aprašo kaip „krepšį, kuriame sudėtos savastys, jos išskyla į paviršių skirtingomis socialinėmis situacijomis kaip toms situacijoms pritaikytos. Šis savastis talpinantis krepšys yra laikomas individo tapatybe“⁴.

Šio straipsnio, kuriuo noriu į akiratį sugrąžinti ir pasyviąją tapatybę, taip pat parodyti jos sąsajas su aktyviąja, išėties pozicija kitokia: pasyvi tapatybė tegali būti viena (o ne daugybė skirtingų) ir vientisa; todėl jei kinta (bręsta arba blęsta) bet kuri iš jos „dalių“, ji pasikeičia visa. Pasikeičia visas žmogaus „aš“, jo prasmių horizontas, jo percepcija⁵.

⁴ Anthony P. Cohen, *Self Consciousness. An Alternative Anthropology of Identity*, London and New York: Routledge, 1994, 56–57.

⁵ Geras pavyzdys, kaip aktyvi ir pasyvi tapatybė sąveikauja ir kaip ši sąveika daro įtaką ne tik mąstymui, bet ir percepcijai, pastebimas Basanavičiaus autobiografijoje: visi aprašomi Basanavičiaus pasivaikščiojimai Bulgarijoje, bet koks jo keliavimas, lipimas į kalną Austrijoje ir panašūs įvykiai pateikti kaip svarbūs ir įsimintini dėl vieno visiems jiems būdingo bruožo – jie baigiasi aprašymu to, kaip Basanavičiaus dėmesys krypsta Lietuvos link: paukščių pulkai atskrenda iš Lietuvos arba skrenda į Lietuvą, užlipęs į kalną arba vaikščiodamas palei Dunojų jis žiūri Lietuvos kryptimi, stengdamasis ją numatyti, ir panašiai (Jonas Basanavičius, *Autobiografija. Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija 1851–1922 m.*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1936, 80–81, 83, 123). Šios Basanavičiaus biografijoje besikartojančios krypties, atstumo ir tolimos savos šalies patirtys artimos išgyvenimui tokių, atrodytų, formalių dalykų kaip šalies ribos, kryptis (implicitiškas suvokimas, kur link yra tavo valstybė), valstybės sienos pervažiavimo *patyrimas* ir panašūs dalykai, kurie lyg ir niekaip negalėtų būti laikomi patirtimis dėl to, kad yra tik formalūs, tik žemėlapyje arba tik kompasu

Pasyvios tapatybės pastebėjimas ir jos dermės su aktyvia tapatybe (ar jų priklausomybė viena nuo kitos) analizė atskleidžia, kad ir pasyvus tapatybės kitimas, ir aktyvus jos keitimas glaudžiai susiję ir kad tai yra sudėtingas, gero-kai daugiau pastangų reikalaujantis ir daug gilesnius savasties sluoksnius pajudinantis procesas negu paprastas „rinkimasis“ iš kelių pateiktų tapatinimosi variantų.

Santykio simetrijos stygius, arba tapatinimasis su vaizdiniu ateityje

Tautos kūrimas, kaip sąmoningas veiksmas, buvo konceptualizuojamas Juškos ir Basanavičiaus amžininko E. Renano. Žymios Renano frazės, kad tautinė tapatybė yra „aiškiai išreikštas troškimas ir toliau gyventi kartu“ ir kad tautos egzistavimas yra „kasdienis su(si)tarimas“⁶, pabrėžia norą veikti kartu su tais, kurie taip pat nori veikti kartu. Atrodo, kad šio veiksmo

---

ar kitais prietaisais nustatomi. Tokios „geografinės“ patirtys, pasak Benedicto Andersono, tapo įmanomos tik tautos ir suverenios tautinės valstybės sąvokai artėjant prie tos, kurią turime mes. Andersonas atkreipia dėmesį būtent į valstybės sąvokos pasikeitimą – valstybė ir sociumas įgijo aiškias ribas ir tolydumą ne vien teritorine, bet ir identifikavimosi prasme: tai, su kuo identifikuojamasi, tik tuo metu tapo vientisa ir aiškiai apribota. „Pagal šiuolaikinę sampratą valstybės suverenumas yra visiškai, griežtai ir tolygiai pasiskirstęs po kiekvieną teisiškai demarkuotą teritorijos centimetrą. Tačiau pagal senesnįjį įsivaizdavimą valstybes apibrėžė jų centrai, sienos buvo akytos ir neaiškios, o vienių suverenumas nepastebimai įsiliedavo į kitų“ (Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, 34). Tai nėra vien techniniai procedūriniai pakitimai – tai iš esmės pasikeitęs valstybės suvokimas, su kuriuo susijusios ir minėtos geografinės patirtys: keičiantis savos valstybės suverenumo sampratai, keičiasi erdvės percepcija. Erdvė (kinestetikai reikalinga ne vien erdvė, bet ir jos pratęsimas – minties erdvė) persi- struktūroja pagal pakitusius socialinius ir politinius vaizdinius.

⁶ Ernest Renan, „What is a Nation?“, <http://www.nationalismproject.org/what/renan.htm> (aplankyta 2001 12 01).

abipusiškumas yra esminė jo struktūros charakteristika. Abipusiškumo situacija yra tokia, kurioje įmanoma tapatybės aktyvumo ir pasyvumo pusiausvyra: tai, kas patiriama kaip sava, yra tai, su kuo aktyviai tapatinamasi. Tačiau ar jis buvo įmanomas tada, kai mūsiškė (jei teigtume, kad turime daugiau ar mažiau bendrą) lietuvių tautos samprata formavosi būtent per amžių sandūroje vykusių kultūrinių procesus? Šis abipusiškumas tuomet buvo veikiau siekiamybė, o ne sąlyga. Santykio simetrija (tauta) buvo laukiama, pageidaujama, ji buvo matoma ateityje, bet tuo metu ji buvo negalima.

Vis dėlto pats tokio santykio tikėjimasis ateityje rodo jau įvykusį virsmą – šio santykio abipusiškumo stygiaus įsisąmoninimas jau yra atėities tautos vaizdinys. Žvelgiant į grynąjį mokslininko santykį su tiriamaisiais, šio abipusiškumo nėra ir kaip atėities galimybės. Geras mokslininko žvilgsnio į tiriamuosius pavyzdys būtų Schleicherio santykis su tais, iš kurių gauta informacijos tyrinėjimams. Kaip jis pats teigė tautosakos rinkinio ir kalbos gramatikos pratarmėse (siejant juos su Schleicherio istoriosofinėmis pažiūromis), galima spręsti, kad lietuvių valstiečių lūšnos Schleicheriui ir jo pagalbininkams buvo tiesiog vieta, kur galima rasti labai senos kalbos pavyzdžių, nykstančios archajiškos kultūros relikto. Lietuvis, kalbantis ypač sena kalba, „beveik sanskritu“, buvo taip pat ir vienas iš daugybės Renano argumentų, kodėl būtina gamtamoksliniais metodais papildyti istorijos mokslo metodologiją⁷.

---

⁷ Heinrich Ritter, *Ernest Renan über die Naturwissenschaften und die Geschichte, mit den Randbemerkungen eines deutschen Philosophen*, Gotha: Verlag von Friedrich Andreas Perthes, 1865, 7–8.

Iš pirmo žvilgsnio Juškos ir Basanavičiaus veikla visiškai atitiko šio naujojo istorijos mokslo programą. Vis dėlto iš prisiminimų apie Jušką aiškiai matyti, kad mokslinis domėjimasis sena kalba Juškai buvo ne vienintelis ir galbūt ne svarbiausias motyvas domėtis valstiečių buities detalėmis. Pasakojimai apie Jušką byloja, kad jis domėjosi ne kalba atsietai nuo kalbėtojų, bet visa skurdžiausiojo sluoksnio gyven-sena, mąstysena, buitimi. Lygiai taip ir visa tai, kas žinoma apie Basanavičiaus domėjimąsi tiek lietuviška, tiek bulgariška etnografija, rodo Basanavičiaus žvilgsnį pirmiausia į visą žmogų, lietuvių ar bulgarų, – su jo būdu, išvaizda, gyven-sena, saviverte ir t. t., o ne tik į vieną jo gyven-senos elementą, kuris reikalingas jo teorijoms argumentuoti.

Ir Juškos, ir Basanavičiaus domėjimasis visomis gyven-senos ir mąstysenos detalėmis rodo jų savitą dėmesį aplinkai. „Vilniaus žinio-se“ 1905 metais Basanavičius smulkiai išdėsto Lietuvių mokslininkų draugystės (arba vėliau – Lietuvių mokslo draugijos) uždavinius, apimančius visas tautos gyvenimo sritis – nuo kalbos iki gyven-senos ir mąstysenos subtilybių, net ir tokius tikrai tais laikais plačiai nevertintus valstietiškos sąmonės elementus kaip senoviškos „žinystės“ liekanos: „sapnai, burtai, niektikėjimai, apžadėjimai, tautiškos vaistinin-kystės ir kt“⁸. Apskritai dėmesys visoms, ne tik keistoms ir nykstančioms, kasdienos detalėms matyti kad ir knygelėje „Iš Palangos istorijos“, į kurią Basanavičius sudeda buities aprašymus ir padavimus, traukinių tvarkaraščius, vasar-namių ir butų nuomos kainyną, politinę Palangos istoriją, gyventojų pavardes, duomenų

⁸ Jonas Balys, „Basanavičiaus tautosakos darbai“, *Akademikas* 3 (79), 1937, 58.

apie jų tautybes bei tikėjimą apibendrinimą ir kt.⁹ Juo labiau Juška stebino aplinkinius dėmesiu viskam – kalbai, papročiams, maisto gaminimui, architektūrai, lauko darbams ir t. t. Taigi Juškai ar Basanavičiui pasakojantys ir dainuojantys žmonės nebuvo tik praeities liekanų perteikėjai, jie buvo tie, kurie žadėjo bendrą ateitį. Tačiau atsakas, gautas iš žmonių, kurių gyven-seną, kalbėsena ir mąstysena fiksa-vo, rodo, kaip toli nuo išsipildymo buvo šis lūkestis. Žmonėms jie atrodė net ne keistuoliai, užsiimantys nelabai suprantama (nematyta) veikla, – žmonės greitai rasdavo suprantamą paaiškinimą ir Juškos, ir Basanavičiaus veiklai. Dažniausiai šie paaiškinimai buvo įprasti gyvai sakytinei tradicijai: žmonės tikėjo, kad tie ponai nori jų žinias perimti ir vartoti, o ne užfiksuoti.

Skirtis tarp sakinės tradicijos perėmimo ir jos fiksavimo

Ir sakinė, ir rašytinė tradicija nurodo, ką reikia prisiminti ir ką pamiršti. Sakinio perdavimo specifika tokia, kad yra labiau perduodamas (persakomas ar kitaip perteikiamas) būdas („kaip“), o ne vien duomenys („apie“). Mokant pasakoti sakmę, šokti šoki, dainuoti dainą ar išvirti sriubą – visais tais atvejais labiau mokoma ne ką reikia prisiminti (kaip verbalinę išraišką), o kaip reikia daryti (kaip tą pasakojimą transformuoti į veiksmą). Tik tada, jei prisimenamas veiksmas, būdas, būvis, santykis, nuostata ir pan., atgaminamas ir pasakojimas ar paaiškinimas. Tokia šios rūšies atminties (sakinės tradicijos perėmimo) spe-

⁹ Jonas Basanavičius, *Iš Palangos istorijos*, Vilnius: Vilnietis, Žaibo spaustuvė, 1922.

cifika. Net jei kalbėtume apie sakytiniu būdu perteikiamus pasakojimus apie šeimos ar vietos praeitį, ir tuo atveju labiau yra mokoma įgyti santykį su šeimos ar vietos praeitimi negu prisiminti teisingą informaciją apie tuos reiškinius.

Prisiminimai apie Basanavičių ir Jušką liudija, kad žmonės, iš kurių šie užrašinėjo sakinę tradiciją, tikėjo, jog užrašinėtojai ją būtent perima, t. y. ne fiksuoja, bet mokosi. Basanavičiaus aplinkiniai Bulgarijoje manė, kad jis mokosi gydymo metodų iš raganų ir hakimų. Basanavičiaus bičiulis Bulgarijoje Nikolo Konovas pasakojo: „jis dažnai susitikinėdavo su visokiais užkerėtojais, kraujo nuleidėjais ir turkų hakimais. Visi jį įtarė, kad jis mokėsi ir žinojo magiją, bet vėliau paaiškėjo, kad jis išleido didelę mokslinę knygą, pavadintą ‘Bulgarska Bilka’, t. y. bulgarų gydomosios žolės, kurioje jis šalia botanikų ir terapiškų pastabų daug pridėjo ir etnografiškų dalykų, kaip, kur ir kokiais prietaisais gydoma“¹⁰. Čia aprašyto santykio asimetrija ypač aiški: Basanavičius fiksavo tai, ką buvo įprasta perimti išmokstant, ir leido žmonėms fiksavimą laikyti mokymusi. Tik pamatęs knygą (užrašyta ir paskelbta masėms tai, kas turėtų būti perduodama iš lūpų į lūpas) jo bičiulis dailininkas suprato domėjimosi tais keistais senoviniais dalykais prasme. O su Basanavičiumi dirbusio felčerio žmona Jordanka, kuri knygos nematė, nepakeitė nuomonės apie Basanavičių iki savo gyvenimo pabaigos: „Dr. Basanavičius dažnai važinėjo po kaimą ir ten rinko visokias žoles. Žmonės sakydavo, kad jis mokydavosi raganavimų. Ma-

¹⁰ A. Poška, „Dr. Jonas Basanavičius Bulgarijoje“, *Darbai ir dienos. Literatūros skyriaus žurnalas*, red. V. Krėvė Mickevičius, Kaunas: Varpas, 1940, 348.

no vyras rodė man kartą, kai jis buvo išvažiavęs, sudėtus jo spintoje visokius kaulus, džiovintas rupūžes ir kitokias žoles, kurias naudoja hakimai... Sako, jį buvo kažkas įskundęs, ir policija darė kratą. Policija atėmė visas raganiškas knygas, kurias jis buvo surašęs apie gydymą juodąja magija.“¹¹

Taip pat ir Juška – prisiminimai apie jį liudija, kad jo veiklos tikslų ir motyvų nesuprato ne tik kaimo moterys, iš kurių jis rašė dainas, šokius ir papročius, bet ir sugrįžtantys šventėms iš miesto studentai arba daugiau mažiau raštingi vietos bajorai. Vaižgantas apie Jušką rašo, kad „ponija laikė jį ‘maniaku’, net leisdavo savo vaikams iš jo pasityčioti“¹². O jaunas seminaristas J. Senkauskas, padėjęs Juškai rinkti tautosaką, pasakojo: „Klausinėdavo senųjų moterų apie senovės šokius, prietaisus ir t. t. Vienąkart Vilkijos miestely rodė mums, kaip šoka ‘tabala’. Žargstėsi bobos, rankose turėdamos ilgą lazda... Aš piktinaus žiūrėdamas, o jis džiaugėsi ir be galo buvo linksmas tą dieną.“¹³ Seminaristas Senkauskas piktinosi negalėdamas atskirti fiksavimo nuo mokymosi – mokytis jo luomo ir jo profesijos žmogui derėjo tik to, kas socialiai „gražu“, t. y. kas dera, pridera, etc.

Taigi sakinės tradicijos užrašinėtojai užrašė tai, kas buvo perduodama žodžiu, pakeisdami perdavimo būdą. Jie nesimokė nei šokti, nei dainuoti, nei burti, nei gydyti žolėmis ir rupūžėmis – jie fiksavo. Kas yra fiksavimas? Jei

¹¹ *Ten pat*, 344.

¹² Juozas Tumas-Vaižgantas, *Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir broliai Juškos-Juškevičiai*, Kaunas: Vaivos b-vė, 1924, 89.

¹³ Antanas Mockus, *Broliai Juškos. Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, 56 (autorius cituoja: J. K. Jokantas, „Broliai Juškevičiai“, *Vilniaus žinios* 62, 1907, 1).

pavyksta atsikratyti techninių sąvokos konotacijų (kurios nurodo į stabdymą, numarinimą, etc.), tada matomas vienas iš svarbesnių fiksavimo tikslų. Tai perkėlimas į kitą plotmę – kad būtų matomi nematomi to, kas fiksuojama, aspektai. Čia vertėtų labai bendrais bruožais prisiminti vieną detalę iš M. Heideggerio meno filosofijos: valstietiški darbiniai batai užfiksuojami (van Goghas juos nutapo), t. y. perkeliama į plotmę, kur jie nebėra funkcija, tampa tik vaizdu ir taip ima, anot Heideggerio, kalbėti apie žmogišką buvimo būdą. Kai valstietė batus avi, eina jais per dirvą ir lauką, pastato juos kampe, jie išlieka nematomi „savo tarnystėje“. Perkelti į keistą plotmę, kurioje įprastai jų nebūna, – drobę, jie ima rodyti patį buvimą. Batų užfiksuojimas yra nebe batų kaip batų, bet buvimo tematizavimas, anot Heideggerio¹⁴. Nutapyti batai yra nebefunkcionalūs – norint išlaikyti gyvą būtent tokią batų gamybos ir estetikos tradiciją, reikėtų juos ne piešti, bet rasti juos pagaminusį batsiuvį ir išmokti gaminti tokius pat. Jų nutapytas turi visai kitą tikslą ir prasmę – ne išsaugojimą, o parodymą kitoje plotmėje; tačiau svarbiausia ir pirmiausia – jų pamatymą, jų kaip atskiro buvimo ir jo prasmės atradimą.

Ką reiškia pamatyti keistą senų kaimo moterų šokių taip, kaip van Goghas pamatė batus? Šokis ir batai, žinoma, yra skirtingi dalykai daug kuo, tačiau jų abiejų bendra savybė yra būti suprantamiems ir pateisinamiems tik iš išitraukusiojo į veiksmą (dabar ar praeityje) perspektyvos: batai yra keistos formos daiktas – jų forma, spalva, medžiaga tampa prasmingi tik tam, kas patyrė veiksmą, kuriam jie skirti

¹⁴ Martin Heidegger, *Meno kūrinio ištaka*, Vilnius: Aidai, 2003, 28–29.

(jų avėjimą). Taip pat ir šokis (kaip jis suprantamas per šokius, o ne koncertų salėje, kur per atstumą grožimasi šokančiais profesionalais) yra keisti žmogaus judesiai, kurie turi prasmę tik tam, kuris pats šoka arba yra šokęs. Šokio, kaip ir batų, fiksuojimas yra formos išorinio keistumo parodymas, formos ir jos prasmės atskyrimas: tokiais atvejais lyg stebimės derme tarp formos ir to, ką ji pasako, lyg tą dermę atskleidžiame. Būtent per šią ypatingą dermę tarp formos ir jos prasmės atsiskleidžia pats žmogiškumas kaip buvimo ir buvimo suvokimo būdas – kaip transcendentinė plotmė, kaip tai įprasta vadinti pagal filosofijos tradiciją.

Ką sakytinė tradicija pasakoja (kam ją fiksuoti)?

Kaip rašiau ankstesniame skyriuje, tradicijos fiksuojimas yra kitoks veiksmas negu jos perėmimas. Tačiau fiksuojimas taip pat gali būti įvairus. Dainos ir kita tautosaka buvo užrašinėjamos kaip senos, bet dar per stebuklą gyvos kalbos pavyzdžiai, o estetinis jų aspektas niekad nebuvo pabrėžiamas ir net pastebimas. Lietuvių tautosakos fiksuojimo istorija pateikia visą fiksuojančiųjų požiūrio į fiksuojamų dalykų estetiką skalę. Pilypas Ruigys po trimis pateiktomis liaudies dainomis, kaip žinoma, parašė savo įvairiai interpretuojamą iškalbingą atsiprašymą: „Nederėtų man čia tokie niekai dėti [...]“¹⁵. Panašų atsiprašymą į savo lietuvių tautosakos rinkinio įvadą šimtu metų vėliau įrašė ir Schleicheris: „Išskyrus kai kurias išimtis aš čia pateikiu viską, ką surinkau, taip pat ir tą purvą, kurio lietuvių tautinėje literatūroje, de-

¹⁵ Pilypas Ruigys, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, Vilnius: Vaga, 1986, 157.

ja, randama labai daug; išmečiau tik kelias mįsles, kurios buvo ypatingai bjaurios¹⁶. Schleicherio susidomėjimas lietuvių tautosaka labai karštas, tačiau tai yra vien (ar bent pirmiausia) mokslinis susidomėjimas. Vienaip ar kitaip, visame Schleicherio įvade neužsimenama nei apie folkloro grožį, nei apie subtilumą, keistumą ar panašiai, t. y. tas savybes, su kuriomis liaudies dainą esame įpratę ar išmokę sieti dabar. Aišku, kad visos tos savybės nėra natūraliai „objektui būdingi“ dalykai, tai yra tautosakos įprasminimas, o prie tokių prasmų suformavimo daug prisidėjo ir šio straipsnio herojai.

Juškos motyvas fiksuoti sakinę tradiciją nebuvo vien lingvisto, istoriko ar mitologo mokslinis interesas rasti kuo daugiau informacijos – faktų teorijoms paremti. Kokią informaciją Juškai galėjo teikti prieš tai minėtas senovinis šokis tabalas? Šokis, matyt, negalėjo nieko pasakyti nei apie tautos praeities didybę, nei apie jausenos subtilumą, nei buvo išsaugojęs retų kalbos niuansų ar kokios vertingos istorinės informacijos. (Jei kuris nors iš išvardytų motyvų ir galėjo kiek nors skatinti šokį fiksuoti, tai tikrai nė vienas iš jų nebuvo tas, kuris vertė šokį užrašiusį Jušką būti linksmą visą dieną.) Viena iš pagrindinių šio straipsnio minčių, kuri ir bus grindžiama likusioje jo dalyje, – kad tabalas, kaip ir dauguma kitų fiksuojamų dalykų, galėjo būti pasakojimas *apie būdą*, apie perspektyvą, iš kurios šokėjos matė save ir savo artimuosius, apie dermę, kurioje jos buvo sustygavusios savo santykį su aplinka ir kitais žmonėmis, santykį tarp vargo ir malonumo,

¹⁶ August Schleicher, *Handbuch der Litauischen Sprache. Lesebuch und Glossar*, Prag: J. G. Calvische Verlagsbuchhandlung, 1857, V.

rimtumo ir pokštavimo. Būtent tuo šis šokis buvo nuoroda į savitą *pasvyių* tapatybę.

Pasakojimas apie įvykius turi griežtą laiko seką: įvykiai pasakojimu sukomponuojami į siužetą. Tačiau pasakojimas nebūtinai turi būti siejamas su siužetu. Yra ne vienas naratologų darbas, kuriame vieninteliu naratyvumo kriterijumi nėra laikomos viena paskui kitą laike išdėliotos pradžia, kulminacija ir pabaiga. Anot, pavyzdžiui, šios srities autoriteto J. Brockmeierio, pasakojimo priemonė gali būti „kalba, lygiai kaip tai gali būti vaizdas, garsas, erdvinė kompozicija arba šių dalykų kombinacija“¹⁷. Tapyboje pradžia, kulminacija ir pabaiga patiriamos kartu; dainos melodijoje jos cikliškai kartojasi kaip frazės ritmas, būtent tuo ritmu kurdamos pasakojimą. Ar, pavyzdžiui, ritmas gali papasakoti kokius nors vienai žmonių grupei bendrai svarbius dalykus? Ritmas, melodija, poezija ir jų kartu kuriama nuotaika pasakoja ne tiek *apie*, kiek *kaip*. Tautosaka gali kalbėti ir apie istoriją, tik istorija tuomet yra ne praeities faktų vaizdiniai, bet bendro laiko įsisąmoninimo būdas. Daina – savo ritmu, melodija ir poezija gali rodyti būdą: kaip visa tai, kas patiriama, ir tai, kur gyvenama, interpretuojama arba paverčiama savastimi.

Taigi fiksavimas gali būti ne tik informacijos, bet ir to, kas perduodama sakinę tradicija, būdo fiksavimas. Veiksma atlikimo būdas nebe perimamas išmokstant veiksmą, bet fiksuojamas, o kartu su juo fiksuojamas ir veikiančių žmonių pasyvios tapatybės savitumas kaip jų savita dermė su sava aplinka ir savu arba svetimu pasauliu.

¹⁷ Jens Brockmeier, „From the end to the beginning. Retrospective teleology in autobiography“, *Jens Brockmeier, Donal Carbaugh (ed), Narrative as Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001, 255.

Fiksavimas kaip kaitos stabdymas – tautinių simbolių gamyba

Ne tik tautosaka, bet ir apskritai XIX a. pabaigos buities detalės (buities daiktai ir ritualai) tapo simboliais, kuriuos atpažįstame ir vartojame iki šiol. Nesusimąstydami liaudies meną matome ir suprantame kaip simbolius. Tas nesusimąstymas paverčia tarsi visiškai aiškia ir žmonių „reprezentuojančių“ tendenciją domėtis sakytine tradicija, veiklą – lyg Juška, įėjęs į smengančią trobelę, būtų atradęs simbolius, o ne skurdžią buitį, lyg XIX a. pabaigoje daugybė valstiečių namų būtų buvę pilni lietuviškos tapatybės simbolių arba lyg Basanavičius Bulgarijoje iš hakimų būtų užrašinęs kokią nors „vertingą nykstančią senąją gydymo tradiciją“, patvirtinančią medicinos progresą, o Ožkabaliuose – „gilius ir gausius lietuvių tautosakos klodus“. Nuostaba apima tik supratimą, kad Juška Vilkijoje ir Veliuonoje, kaip ir Basanavičius Ožkabaliuose, eidavo į tokias skurdžias lūšnas, kokiose lankytis vidutiniam sluoksniui buvo neįprasta ir neįjauki; iš Bulgarijos hakimų Basanavičius užsirašinėjo tokius niekus, apie kuriuos klausydami kiti jo kolegos gydytojai gūždavosi arba juokdavosi, o valstiečių namai XIX a. pabaigos Lietuvoje buvo pilni ne simbolių, bet vartojamų ir todėl nepažįstinų daiktų.

Kad buities daiktai ir ritualai taptų tautiniais simboliais, gyva sakytinė tradicija, kuria jie perduodami, pirmiausia turėjo būti sustabdyta. Fiksavimas, kaip jau buvo rašyta, nėra sakinio perdavimo perėmimas; šis veiksmas turi svarbią iki šiol nemintą funkciją – pakeičia adresatą. Rašytinės tradicijos adresatas yra nebe pažįstamas ar artimas žmogus, nebe tiesioginiai palikuonys, bet anonimas. Adresuoti

anonimui tai, kas iki tol buvo laikoma tik asmeninės, šeimos, namų ar kaimo buities ritualais (kiekvienoje butyje gausu ritualų), reikia matyti tokią jų prasmę, kuri, tikėtina, bus aiški daugeliui žmonių.

Daugybė buities detalių ir veiksmų, paimtų iš uždarytų namų ir kaimų, yra peradresuota mums kaip (ateities) anonimams. Taip visa tai įsiterpė į mūsų kasdieną kaip bendri simboliai. Jais paremtas kiekvienas tautinis identitetas; žmonės, priskiriantys save vienai tautai, „subjektyviai simboliškai arba emblemiškai naudoja daugybę kultūros aspektų, tuo būdu atskirdami save nuo kitų žmonių grupių. Šios emblemoms gali būti įteigtos iš išorės arba iškeltos iš vidaus. Etniniai bruožai, tokie kaip kalba, drabužiai arba maistas, gali būti laikomi emblemomis, nes jie parodo kitiems, kas žmogus yra ir kuriai grupei jis priklauso“¹⁸. Ši lyg savaime suprantama pastaba čia svarbi tiek, kiek ji leidžia atskirti dvi ne kiek nepanašias situacijas: tradicija, paversta emblemomis, yra labiau mūsų mąstysenos bruožas nei Juškos ar Basanavičiaus. Jie ne fiksavo simbolių, bet pradėjo versti simboliais tai, ką fiksavo. Į gyvos, t. y. kintančios, „tekančios“ buities detalės – maistą, elgesį, kalbėseną, papročius, dainas, etc. – šie žmonės žvelgė matydami būsimus simbolius.

Buities detalių virtimas į svarbesnius ar ne tokius svarbius tautos simbolius prasideda tada, kai kasdienis darbas ar naudojamas daiktas, ar niūniuojama melodija nebėra tik tai, kas turi paaiškinamą tikslą, kai pragmatinis prie-

¹⁸ Georg de Vos, „Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation“, *Ethnic Identity. Cultural Continuities and Change*, edited by Georg de Vos and Lola Romanucci-Ross, Paolo Alto: Mayfield Publishing Company, 1975, 16.

žasčių ir padarinių tinklas, saistantis visus kasdienius įvykius ir daiktus, ima trauktis į antrą planą, todėl vis aiškiau imamos matyti kito tipo sąsajos. Buities detalė, išplėsta iš priežasčių ir padarinių tinklo, matoma ne tik kaip priemonė arba tikslas: pirmiausia ji ima reikšti tiesiog buitį, tiesiog žmogišką buvimo būdą, tiesiog jo veiksmo ir prasminį santykį su aplinka.

Vaižgantas pateikia vieną labai iškalingą seminaristo Senkauskos pasakojimą apie tai, kaip Juška atšventė sėkmingą dieną, per kurią jam pavyko užrašyti daugybę dainų iš vienos ligotos senutės labai skurdžioje Veliuonos lūšnoje. Senkauskas rašo: „sugrįžus vėlai vakarą namo, taip buvo linksmas, kaip niekad nebuvau matęs. Apsivilko šilkinu rūbu, užsidėjo ant kaklo auksinę grandinę, kaip taikos teisėjas, atsisėdo prie fortepijono ir ėmė kartoti gaidas, kurias buvova girdėjusiu“¹⁹. Šilko drabužis, aukso grandinė ir visas iškilmingas pasiruošimas fortepijonu atlikti melodiją, dainuojamą dirbant laukuose arba sėdint prie kuklių vaišių stalo, yra tarsi puošnus rėmas, išimantis iš įprastų funkcinių ir priežastinių paaiškinimų tinklo vieną paskirą veiksmą (dainą) ir demonstruojantis ją kaip žmogiškos egzistencijos būdą. Juška savajame Veliuonos namelyje išraiškingai kvestionuoja grožio priklausomybę vieno luomo estetikos normoms, rodydamas, kad gražu yra tai, kas pripildyta sąlygiškumais neapraigyto gyvenimo, tai, kas tik (kaip van Gogho batai) sugėrė beformį ir begarsį rūpestį šia ir kita diena, t. y. patį žmogiškumą.

Kažkuo panašus ir Basanavičiaus bičiulio Nikolo Konovo pasakojimas apie savo draugą

ir bendradarbį: „jis buvo užkariavęs visų simpatijas ir visi juomi pasitikėdavo. Turtingesnieji gydytojai jam labai pavydėdavo ir nekėsdavo dėl jo populiarumo, sakydavo, kad jis nėra joks mokytas ar kilnus žmogus. Prikisdavo jam, kad jis esąs chamas, kaimietis, draugaujasi su nuskurėliais ir žeminąs inteligento garbę ir vardą“²⁰. Basanavičius, kaip ir Juška, pasipuošęs „kaip taikos teisėjas“ ir skambinantis fortepijonu liaudies dainas, pasuko į šalį *nuo* kilmingo luomo, kuriam juodu, beje, niekad ir nepriklausė, bet į kurį visada turėjo galimybę atsigręžti ir žengti tarpluomiui taip įprastą žingsnį į. Ironija luomų atžvilgiu – naujo visuomenės tolydumo ir vientisumo nuojauta jų buvo aktyviai rodoma gyvenant, o ne aprašoma ar kitaip skelbiama.

Du tautos konsolidavimo būdai: mėginimas šviesti ir mėginimas suprasti

Galimo visuomenės tolydumo, būsimos tautos, kaip būsimo santykio su visuomene abipusiškumo, suvokimas, galima spėti, Juškai ir Basanavičiui buvo jų veiklą motyvuojanti vizija. Toks motyvas atitinkamai formuoja ir pačią veiklą, būtent šis motyvas, o ne tapatinimosi aktyvumas (kaip linkstama manyti) skatina dėmesį tradicijai. Aktyvus tapatinimasis su tauta anaipol nebūtinai implikuoja žavėjimąsi tradicijos elementais. Kiek jaunesnės negu šio straipsnio herojų kartos žmogus Jonas Šliūpas laiške „Aušrai“ aimanuoja dėl lietuvių, su kuriais jis plaukė vienu laivu į Ameriką, tamsumo: ir suaugusieji, ir vaikai, jo mąnymu, nemokyti ir mokslą niekina. Laive Šliū-

¹⁹ Tumas-Vaižgantas, 96.

²⁰ Poška, 349.

pas sužino liaudies tikėjimą – kaip turint kuokštą paslaptingos žolės įeiti į svetimus namus. Šliūpas piktinasi ir daro išvadą: „tokios ir tolygios pasakos tebevieši galvose mūsų žmonių, ko už tai ir norėti, kad jie imtųsi nespirmi už knygos arba suprastų svarbumą mokslo“²¹. Archajiškų liekanų lietuvių mąstyme Šliūpas nelaikė vertingais dalykais. Jis norėtų, kad *jo* tautoje būtų vertinamas išsilavinimas. *Tauta* Šliūpai nėra kūrybiškas vaizduotės padarinys: jo nusiskundime lietuviai, tamsi liaudis, kuri, deja, reprezentuoja jo tautą, yra ne ateitis, o dabartis. Be abejo, tai, kad Šliūpo pastebėjime negirdėti entuziastingo dėmesio liaudies tradicijos elementams, galėjo priklausyti nuo daug ko. Šis pavyzdys teturi padėti pastebėti skirtingas identifikavimosi formas: dėmesys sakybinei tradicijai yra anaipol ne būtinas aktyvaus tapatinimosi su tauta (etninio individualumo) elementas.

Tapatinimasis su tauta kaip su ateities vizija yra tautos kūrimo procesas, per kurį turi atsirasti tautos sąvoką apibrėžiantis abipusiškumas. Tam, kad būtų galima tapatintis su tauta, ji turi tapti vientisa, plyšiai jos viduje turi būti panaikinti ar sumažinti. Tautos sąvoka įgyja ribas ir aiškumą tuomet, kai į tautą įtraukiami tie, kurie iki tol istorinėje vaizduotėje nevaidino jokio vaidmens. Kalbant apie XIX amžių ir XX amžiaus pradžią Lietuvoje dažniau pabrėžiamas konsolidavimas kaip švietimas, tačiau ne mažiau verta dėmesio ir konsolidavimo pastanga, nukreipta ne į švietimą, bet į domėjimąsi tais, kurių vaizdinys iki XIX amžiaus nebuvo tautos sąvokos dalis. Toks konsolidavimas yra tarsi tuščių žemėlapių vietų tie-

²¹ Jonas Šliūpas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, 426–427.

siogine ir perkeltine prasme suvokimas. Tautosakos rinkimas yra veiksmas, kuriuo neraštingąjį visuomenės sluoksnį siekiama ne šviesti, bet pažinti ir suprasti, o pirmiausia – pastebėti ir įvertinti. Šie skirtingi domėjimosi tautos gyvenimo tipai – šviečiamasis ir tiriamasis – buvo pastebėti ketvirtajame XX a. dešimtmetyje V. Maciūno, tyrinėjusio XIX a. Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Maciūnas manė, kad pirmesnis vis dėlto buvo šviečiamasis rūpestis tauta, o tik vėliau „rūpinimasis liaudies padėtimi prisidėjo prie susidomėjimo liaudies gyvenimu, taigi kreipė dėmesį į lietuvių tautosaką, papročius ir t. t.“²² Vis dėlto šios dvi veiklos yra ne išplaukiančios viena iš kitos kaip pirmesnė ir paskesnė, bet vienalaikiškos, viena kitai teikiančios vis naujų motyvų.

Basanavičius skelbė ir tyrinėjo ne vien „senas“ dainas, kaip mums lyg ir savaime suprantama dabar. Pavyzdžiui, per Mokslo draugijos visuotinį susirinkimą 1922 metais jis skaitė paskaitą, kurioje pateikia dainas apie 1904–1905 metais vykusį karą tekstą. Ši daina dar ir 3–4 XX a. dešimtmetyje buvo plačiai dainuojama jaunimo. Taigi tuo metu, kai Basanavičius ją pateikia savo paskaitoje, ji nebuvo „senovinė“ daina, ji buvo gyvas pasakojimas. Basanavičius ją pateikia, norėdamas parodyti, kaip istorija išlieka dainose. Kartu jis demonstravo naują istorijos sampratą, pagal kurią istorinės žinios gali būti perduodamos kitu, ne rašytiniu būdu. Neraštingas, skurdus visuomenės sluoksnis, iki tol didžiojoje istorijoje nedalyvavęs, atrandamas kaip saugantis istorinę informaciją, nors interpretuotą ne taip (ne toje prasmių sis-

²² Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje. Susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautyra*, Kaunas: Varpas, 1939, 98.

temoje), kaip rašytinė istorija. Rašytinė, į ne-
ginčytiną faktologiją pretenduojanti istorija
papildoma iš kartos į kartą persakomos, todėl
visą laiką kintančios sakytinės istorijos, kurioje
faktas yra visiškai susiliejęs su jo interpretaci-
ja ir kurios atžvilgiu klausimas apie faktų tei-
singumą net negali būti keliamas. Dažnai tei-
giama, kad Basanavičius ieškojo istorinių fak-
tų atgarsių ten, kur jų nėra, – dainose, sakmė-
se, etc. Galima žiūrėti į tai kitaip – manyti, kad
jis ieškojo ne faktų, bet istorinės savimone-
s, kad šis ieškojimas buvo kartu ir mėginimas
šviesti, ir mėginimas suprasti savos tautos žmo-
nes. Kai abi šios veiklos suvienijamos, tai tam-
pa skatinimu, kad tautiečiai reflektuotų savo
pasyviają tapatybę.

Pabaiga. Dėmesys tautai kaip savo paties buvimo būdai

Nei dėmesys folklorui, nei liaudies menui, nei
simboliais tapusiems istoriniams įvykiams nėra
būtina tautinės tapatybės sąlyga mūsų die-
nomis. Basanavičiaus ir Juškos dėmesys tau-
tosakai buvo atsigręžimas į nematomąjį visuo-
menės sluoksnį su jo paprastais ir aiškiais bui-
ties ritualais. Tapatinimasis su šiuo sluoksniu
buvo kūrybiškas daugybę konvencijų panei-
giantis veiksmas, paskatintas vientisos tautos
vaizdinio.

Dėmesys tradicijai Juškos ir Basanavičiaus
atveju buvo savo buvimo būdo reflektavimas
ir keitimas. Bet ar taip yra ir mūsų atveju? Ta-
patinimasis su tauta (etninis identitetas) yra
procesas, kuris nei objektyviai būtinas, nei fa-

tališkai neišvengiamas; ir tada, ir dabar tai yra
labiau valingas veiksmas, o ne duotis. Tautinė
tapatybė dabar, kaip ir tautinė tapatybė Juš-
kos bei Basanavičiaus laikais, vis dar yra no-
ras gyventi kartu su dideliu kiekiu žmonių, tarp
kurių daugiausia – anonimų, rasti juose savo
veiksmams ir sumanymams atramą, pateisini-
mą ir adresatą. Sunku pasakyti, kuo tiksliai tas
noras grįstas. Sakyti, kad tik visų įsisa-
monintais politiniais valstybės tikslais, reikėtų per-
nelyg siaurą požiūrį. Galbūt mano tautos žmo-
nės ką nors daro taip keistai, bet taip įprastai,
kad norisi būti vienam iš jų? Mąsto, juda, šyp-
sosi, gamina valgį ir kuria televizijos laidas,
duoda vaikams vardus ir knygoms pavadinim-
mus. Kiekvienas jų veiksmas, kuo paprastes-
nis, tuo gražesnis, bet su visomis neįprastomis
detalėmis, ima reprezentuoti tiesiog žmogiš-
ką gyvenimą.

Pasyvi tapatybė, kuri yra nedarbinis ir ne-
mokslinis dėmesys aplinkai ir kuriai dominuo-
jant pro visas buitines smulkmenas matomas tie-
siog žmogiškas buvimas, gali padėti paaiškinti,
iš kur atsiranda noras tapatintis su tuo, kas
nei ypač puošnu, nei ypač kilnu, nei išskirtinai
garbinga, nei kitaip išoriškai patrauklu (pavyz-
džiui, su lietuvių tauta XIX amžiuje).

Galiausiai argi svarbu, *kaip* reprezentuoti, jei
yra aišku, *kaip* būti. Pavyzdžiui, ligoninės Lom
Palankoje tarnaitė, dirbusi su Basanavičiumi,
Marina Moceva (nepaisant to, kad bijojo Ba-
sanavičiaus dėl jo kabinete išdėliotų kaukolių)
sakė: „Aš manau, kad jis buvo kilęs iš Besara-
bijos, nes iš ten labai daug yra gerų žmonių
mūsų krašte“²³.

²³ Poška, 347.

**ATTENTION TO AN ORAL TRADITION AS A CREATIVE IDENTIFICATION. REFLECTION OF
ETHNOGRAPHIC ACTIVITY OF ANTANAS JUŠKA AND JONAS BASANAVIČIUS**

Jurga Jonutyté

Summary

The article focuses on how the attention to an oral tradition is related to the formation of the national identity. Many educated men in the 19th century Lithuania started to collect various elements of oral tradition. In spite of similar cultural situation all over Europe, the situation in Lithuania was quite unusual because of two reasons. Firstly, this meant to focus one's attention to (or even to identify oneself with) the lowest class of society. The second reason was that the oral tradition was fully alive and rich in that time, it wasn't transformed to stable symbols, and the value of it wasn't clear. The focus to this kind of ordinary life details was socially and aesthetically new. The main characters of the article are two important historic actors of the end of XIX century and the beginning of XX century – Antanas Juška and Jonas Basanavičius. They (among the others) were creating new patterns for identification with social level, with professional group, with Lithuanian language speakers and, finally, with nation.

The article makes presupposition that the passive identity is of the same relevance in these processes as an active identity (the division between passive and active identities is made according G. Devereux). Basanavičius and Juška had the interest in all details of all branches of the daily life. Their interest was essentially different from the scientific interest in Lithuanian language showed usually by German linguists since the XVIII century. The article makes a hypothesis that the passive identity, which did not receive scholarly attention, can be thematized and fixed in the conscious acts of noticing of oral tradition, and in the acts of recording and declaring it. For the oral tradition, it is transmitting of *way how* to make, or *how* to behave, or *how* to relate to something, rather than transmitting of concrete data to remember that in the verbal form. This is why the focus on the oral tradition could be called an attention to the passive identity as to the specific national way of creating senses of everyday life.

Gauta 2005 12 22

Priimta publikuoti 2006 05 09

Autorės adresas
Filosofijos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
Donelaičio g. 52
LT-44244 Kaunas
El. paštas: jjj@email.lt